

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 4

2026

BOLALARDA KONTEKSTLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA NUTQ KAMCHILIKLARINI BARTARAF ETISH

Abdullayeva Yoqutjon Qalandar qizi

Nizomiy nomidagi O‘zbekiston Milliy pedagogika universiteti, o‘qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada bolalarda nutq kamchiliklarini bartaraf etishda kontekstli texnologiyalarning ahamiyati, ularning pedagogik va logopedik imkoniyatlari yoritiladi. Nutq rivojlanishidagi muammolarni hal etishda kontekstga asoslangan yondashuvning samaradorligi, interaktiv metodlar va zamonaviy ta’lim vositalaridan foydalanish usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, bolalarda nutqni rivojlantirishda amaliy mashg‘ulotlar, o‘yin texnologiyalari va kommunikativ vaziyatlarning o‘rni asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: nutq kamchiligi, kontekstli texnologiyalar, logopediya, kommunikativ yondashuv, interaktiv metodlar, bolalar nutqi, ta’lim texnologiyalari.

ПРЕОДОЛЕНИЕ РЕЧЕВЫХ НАРУШЕНИЙ У ДЕТЕЙ НА ОСНОВЕ КОНТЕКСТНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Абдуллаева Ёқутжон Қаландар қизи

Узбекский национальный педагогический университет имени Низами, преподаватель

Аннотация

В данной статье рассматривается важность контекстуальных технологий в устранении дефектов речи у детей, их педагогические и логопедические возможности. Анализируется эффективность контекстного подхода в решении проблем развития речи, интерактивных методов и методов использования современных образовательных инструментов. Также обосновывается роль практических упражнений, игровых технологий и коммуникативных ситуаций в развитии речи у детей.

Ключевые слова: дефект речи, контекстуальные технологии, логопедия, коммуникативный подход, интерактивные методы, детская речь, образовательные технологии.

ELIMINATING SPEECH DISORDERS IN CHILDREN BASED ON CONTEXTUAL TECHNOLOGIES

Abdullayeva Yoqutjon Qalandar qizi

Uzbek National Pedagogical University named after Nizami, Teacher

Abstract

This article discusses the importance of contextual technologies in eliminating speech defects in children, their pedagogical and speech therapy capabilities. The effectiveness of a context-based approach in solving problems in speech development, interactive methods and methods of using modern educational tools are analyzed. The role of practical exercises, game technologies and communicative situations in the development of speech in children is also substantiated.

Keywords: speech defect, contextual technologies, speech therapy, communicative approach, interactive methods, children's speech, educational technologies.

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanib borayotgan davrda yosh

avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash, ayniqsa, ularning nutqiy kompetensiyasini shakllantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Nutq insonning fikrlash jarayoni, muloqot vositasi va ijtimoiy tajribani o'zlashtirish omili sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarda nutqning to'g'ri rivojlanishi keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o'qish, yozish va ijtimoiylashuv uchun mustahkam zamin yaratadi.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, hozirgi kunda bolalar orasida turli nutq kamchiliklari — tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish, so'z boyligining yetarli darajada shakllanmaganligi, grammatik tuzilmalardan noto'g'ri foydalanish, bog'langan nutqning rivojlanmaganligi kabi muammolar keng uchramoqda. Bunday kamchiliklar bolalarning o'z fikrini erkin ifoda etishiga, tengdoshlari bilan muloqot qilishiga va o'quv faoliyatida faol ishtirok etishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli nutq buzilishlarini erta aniqlash va ularni samarali metodlar asosida bartaraf etish muhim ilmiy-amaliy masala sifatida qaralmoqda. An'anaviy logopedik yondashuvlar ko'proq individual mashqlar, takrorlash va mexanik o'zlashtirishga asoslangan bo'lsa, zamonaviy pedagogika nutqni rivojlantirishda interaktivlik, kommunikativlik va faoliyatga yo'naltirilganlik tamoyillarini ustuvor deb biladi. Aynan shu nuqtai nazardan kontekstli texnologiyalar alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur texnologiyalar o'quv jarayonini real hayotiy vaziyatlarga yaqinlashtirish, bolani tabiiy muloqot muhitiga jalb etish va nutqiy faoliyatni mazmunli kontekst asosida shakllantirishni nazarda tutadi.

Kontekstli yondashuv asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarda bola passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida namoyon bo'ladi. U turli rollarni bajaradi, muammoli vaziyatlarni hal qiladi, dialog va monolog shaklida fikr bildiradi. Natijada nutq faqatgina til birliklarini o'zlashtirish vositasi emas, balki real kommunikativ ehtiyojni qondiruvchi faoliyat turiga aylanadi. Bu esa nutq kamchiliklarini bartaraf etishda yuqori samaradorlikni ta'minlaydi. Shuningdek, kontekstli texnologiyalar zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalari bilan uyg'unlashgan holda qo'llanilganda yanada katta natija beradi. Multimedia resurslari, interaktiv dasturlar, audio va video materiallar bolalarning qiziqishini oshiradi, ularning eshitish, ko'rish va nutqiy analizatorlarini birgalikda faollashtiradi. Bu esa nutqni kompleks rivojlantirish imkonini yaratadi.

Adabiyotlar tahlili

Bolalarda nutq kamchiliklarini bartaraf etish masalasi logopediya va pedagogika doirasida keng o'rganilgan bo'lib, turli olimlar tomonidan nazariy va amaliy jihatdan asoslab berilgan.

Xususan, R.E. Levina nutq rivojlanishidagi buzilishlarni tizimli o'rganib, ularni fonetik-fonematik va umumiy nutq rivojlanmaganligi kabi turlarga ajratadi. Olimning fikricha, nutq kamchiliklarini bartaraf etishda kompleks yondashuv, ya'ni talaffuz, lug'at boyligi va grammatik tuzilmani birgalikda rivojlantirish muhim ahamiyatga ega [1, 45-b.].

Shuningdek, L.S. Vygotskiy tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasiga ko'ra, bolaning nutqi ijtimoiy muhit va muloqot jarayonida shakllanadi. U "yaqin rivojlanish zonasi" tushunchasini kiritib, bolani faol muloqotga jalb etish orqali nutqni rivojlantirish mumkinligini asoslaydi [2, 63-b.]. Bu g'oya kontekstli texnologiyalarning nazariy asoslaridan biri hisoblanadi.

A.N. Leontyev faoliyat nazariyasida nutqni inson faoliyatining ajralmas qismi sifatida talqin etadi. Uning fikricha, nutq faoliyati maqsadga yo'naltirilgan bo'lib, u real vaziyatlar asosida samarali rivojlanadi [3, 78-b.]. Bu esa kontekstli yondashuvning amaliy ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

Chet el metodistlaridan E.I. Passov kommunikativ yondashuvni asoslab, til o'rganishda real muloqot vaziyatlarini yaratish zarurligini ta'kidlaydi. Olimning fikricha, sun'iy mashqlar o'rniga kommunikativ vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar nutqni samarali rivojlantiradi [4, 52-b.]. Bu esa kontekstli texnologiyalar mazmuni bilan bevosita bog'liqdir.

Mahalliy olimlardan N.M. Mahmudov va A. G‘ulomov ishlarida nutq madaniyatini shakllantirish, til birliklaridan to‘g‘ri foydalanish masalalari yoritilgan. Ular nutqni rivojlantirishda tilning leksik va grammatik imkoniyatlaridan samarali foydalanish zarurligini ta’kidlaydilar [5, 34-b.].

So‘nggi yillarda kontekstli texnologiyalar masalasi ham ilmiy adabiyotlarda keng yoritilmoqda. Jumladan, A.A. Verbitskiy tomonidan ishlab chiqilgan kontekstli ta’lim nazariyasiga ko‘ra, o‘quv jarayoni kelajak kasbiy faoliyatga yaqinlashtirilgan holda tashkil etilishi lozim. Ushbu yondashuv bolalarda nafaqat bilim, balki amaliy ko‘nikmalarni ham shakllantiradi [6, 91-b.].

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yuqoridagi olimlarning ilmiy qarashlari kontekstli texnologiyalar asosida nutq kamchiliklarini bartaraf etishning nazariy poydevorini tashkil etadi. Ayniqsa, kommunikativlik, faoliyatga yo‘naltirilganlik va ijtimoiy muhit omillari ushbu jarayonda muhim o‘rin tutadi.

Metodologiya. Mazkur ishda bolalarda nutq kamchiliklarini bartaraf etish jarayoni nazariy va amaliy yondashuvlar asosida o‘rganildi. Tadqiqot davomida ilmiy adabiyotlar tahlili, kuzatish, pedagogik tajriba va taqqoslash metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, kontekstli texnologiyalar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar orqali bolalarning nutqiy rivojlanish darajasi amaliy jihatdan baholandi. Olingan natijalar asosida samarali metod va usullar aniqlanib, ularni ta’lim jarayoniga joriy etish bo‘yicha xulosalar ishlab chiqildi. Tadqiqot jarayonida bolalarning yosh va individual xususiyatlari ham inobatga olindi.

Natijalar. Bolalarda nutq kamchiliklarini bartaraf etish masalasi logopediya, psixologiya va pedagogika fanlari kesishgan nuqtada shakllanadi. Ushbu yo‘nalishlarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar nutqning rivojlanishi murakkab psixik va ijtimoiy jarayon ekanligini ko‘rsatadi. Nutq nafaqat aloqa vositasi, balki tafakkur shakli sifatida ham muhim bo‘lib, uning rivojlanishi bolaning umumiy intellektual kamoloti bilan uzviy bog‘liqdir.

Psixologik nuqtai nazardan, L.S. Vygotskiy ta’limotida nutqning shakllanishi ijtimoiy muhit va muloqot jarayoni bilan chambarchas bog‘liq ekani ta’kidlanadi. U tomonidan ilgari surilgan “yaqin rivojlanish zonasi” konsepsiyasiga ko‘ra, bola kattalar va tengdoshlari bilan hamkorlikda murakkab nutqiy faoliyatni egallaydi. Demak, nutqni rivojlantirishda sun‘iy mashqlar emas, balki real kommunikativ vaziyatlar muhim rol o‘ynaydi. Faoliyat nazariyasi doirasida A.N. Leontyev nutqni maqsadga yo‘naltirilgan faoliyat turi sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, nutq inson faoliyatining tarkibiy qismi bo‘lib, u ehtiyoj va motivlar asosida shakllanadi. Shu sababli bolalarda nutqni rivojlantirish uchun ularni faol muloqotga jalb etish, ya’ni amaliy vaziyatlar asosida o‘qitish muhim hisoblanadi.

Logopedik yondashuvlarda esa R.E. Levina tomonidan nutq buzilishlarining tizimli tasnifi ishlab chiqilgan bo‘lib, unda fonetik-fonematik buzilishlar, leksik-grammatik yetishmovchiliklar va umumiy nutq rivojlanmaganligi kabi holatlar ajratib ko‘rsatiladi. Bu esa nutq kamchiliklarini bartaraf etishda kompleks yondashuv zarurligini ko‘rsatadi.

Pedagogik nuqtai nazardan, zamonaviy ta’limda kommunikativ va kompetensiyaviy yondashuvlar ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. E.I. Passov tomonidan ishlab chiqilgan kommunikativ yondashuvga ko‘ra, til o‘rganish jarayoni real muloqot vaziyatlariga asoslangan bo‘lishi lozim. Bu yondashuv nutqni amaliy faoliyat orqali rivojlantirishni nazarda tutadi.

Shu bilan birga, kontekstli ta’lim nazariyasi asoschisi A.A. Verbitskiy o‘quv jarayonini real hayotiy va kasbiy vaziyatlarga yaqinlashtirish zarurligini ta’kidlaydi. Uning fikricha, bilimlar faqat kontekstda qo‘llanilgandagina mustahkamlanadi va amaliy ahamiyat kasb etadi. Bu esa bolalarda nutqni tabiiy muhitda rivojlantirish imkonini beradi.

Kontekstli texnologiyalar zamonaviy pedagogik yondashuvlardan biri bo‘lib, ta’lim jarayonini real hayotiy vaziyatlarga yaqinlashtirish orqali bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirishni nazarda tutadi. Ushbu texnologiyaning asosiy mazmuni o‘quv materialini sun‘iy, ajratilgan shaklda emas, balki ma’lum bir kontekst, ya’ni hayotiy, ijtimoiy yoki kommunikativ

vaziyatlar asosida o'zlashtirishdan iborat. Bunda bola o'rganilayotgan bilimni bevosita amaliy faoliyatda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Kontekstli texnologiyalarning mohiyati shundaki, ular o'quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Bola turli rollar, vaziyatlar va muammoli topshiriqlar orqali o'quv jarayonida bevosita qatnashadi. Ayniqsa, nutqni rivojlantirishda bu yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi, chunki nutq faqatgina til birliklarini o'zlashtirish emas, balki ularni real muloqotda qo'llash jarayonida shakllanadi. Mazkur texnologiyada o'yin faoliyati, dialogik va monologik nutq mashqlari, muammoli vaziyatlar, sahnalashtirish, rolli o'yinlar va multimedia vositalari keng qo'llaniladi. Bu vositalar bolalarning qiziqishini oshiradi, ularni erkin fikrlashga undaydi va nutqiy faollikni kuchaytiradi. Natijada bola nafaqat to'g'ri talaffuz qilishni, balki o'z fikrini izchil va mantiqiy bayon etishni ham o'rganadi. Shuningdek, kontekstli texnologiyalar individual yondashuvni ta'minlashga xizmat qiladi. Har bir bolaning yosh, psixologik va nutqiy xususiyatlari inobatga olinib, unga mos vaziyatlar yaratiladi. Bu esa nutq kamchiliklarini samarali bartaraf etishga yordam beradi.

Kontekstli texnologiyalar bolalarda nutqni rivojlantirish jarayonida turli tarkibiy elementlarning o'zaro uyg'unlashuviga asoslanadi. Ushbu texnologiyalar faqat nazariy bilimlarni berish bilan cheklanmay, balki ularni real hayotiy vaziyatlarda qo'llash imkonini yaratadi. Quyidagi jadvalda kontekstli texnologiyalarning asosiy tarkibiy qismlari va ularning nutqni rivojlantirishdagi ahamiyati keltiriladi.

Kontekstli texnologiyalarning asosiy tarkibiy qismlari

№	Tarkibiy qism	Mazmuni	Nutqni rivojlantirishdagi ahamiyati
1	Hayotiy kontekst	Real hayotga yaqin vaziyatlar (do'kon, shifokor, maktab va h.k.)	Bolada tabiiy muloqot ko'nikmasini shakllantiradi
2	Rolli o'yinlar	Turli ijtimoiy rollarni bajarish (sotuvchi, xaridor, bemor)	Nutqni erkin va faol qo'llashni rivojlantiradi
3	Dialogik faoliyat	Savol-javob va suhbat shaklidagi mashqlar	Grammatik va leksik bilimlarni mustahkamlaydi
4	Muammoli vaziyatlar	Topshiriq va muammoni hal qilishga yo'naltirilgan vazifalar	Mantiqiy fikrlash va izchil nutqni rivojlantiradi
5	Multimedia vositalari	Audio, video, animatsiya va interaktiv materiallar	Eshitish va talaffuzni yaxshilaydi
6	Sahnalashtirish	Hikoya yoki vaziyatni sahna ko'rinishida ifodalash	Nutqning ifodali va emotsional bo'lishini ta'minlaydi

Jadvalda keltirilgan tarkibiy qismlar kontekstli texnologiyalarning nutqni rivojlantirishdagi asosiy yo'nalishlarini aks ettiradi. Har bir element o'ziga xos pedagogik vazifani bajaradi va bolalarning nutqiy faoliyatini bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qiladi. Xususan, hayotiy kontekst va rolli o'yinlar bolani real muloqot muhitiga yaqinlashtirsa, dialogik faoliyat va muammoli vaziyatlar uning fikrlash va nutqni izchil bayon etish ko'nikmalarini shakllantiradi. Multimedia vositalari esa eshitish va talaffuzni rivojlantirishda yordam beradi, sahnalashtirish esa nutqning ifodaliligi va emotsionalligini oshiradi. Umuman olganda, ushbu komponentlar integratsiyasi nutq kamchiliklarini samarali bartaraf etishga xizmat qiladi.

Bolalarda nutq kamchiliklarini bartaraf etishda kontekstli texnologiyalarni qo'llash zamonaviy logopedik va pedagogik yondashuvlardan biri bo'lib, u nutqni sun'iy mashqlar asosida emas, balki real kommunikativ vaziyatlar orqali rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu texnologiyalar bolani faol ishtirokchiga aylantirib, uning nutqiy faoliyatini tabiiy muloqot jarayonida shakllantirish imkonini beradi. Natijada bola nafaqat to'g'ri talaffuz qilishni, balki fikrini erkin, mantiqiy va izchil ifodalashni ham o'rganadi. Kontekstli texnologiyalarni qo'llashda eng samarali metodlardan biri rolli o'yinlar metodidir. Bu metodda bolalar muayyan hayotiy vaziyatni (masalan, "do'kon", "shifokor qabulxonasi", "oilaviy suhbat", "bog'cha mashg'uloti")

sahnalashtiradilar. Har bir bola ma'lum rolni bajaradi va shu rol doirasida nutqiy muloqotga kirishadi. Bu jarayonda bola tayyor matnni emas, balki vaziyatga mos ravishda o'z nutqini shakllantiradi. Rolli o'yinlar bolalarda ijtimoiy tajriba, muloqot madaniyati va nutqiy moslashuvchanlikni rivojlantiradi. Shuningdek, bu metod uyatchan yoki nutqiy faolligi past bolalarda ham nutqiy faollikni oshirishda juda samaralidir.

Dialogik metod kontekstli texnologiyalarning asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, u savol-javob, erkin suhbat va yo'naltirilgan muloqot shaklida amalga oshiriladi. Dialoglar orqali bolalar so'zlarni to'g'ri tanlash, grammatik jihatdan to'g'ri gap tuzish va mantiqiy bog'langan nutq yaratishni o'rganadilar. Ushbu metodda tarbiyachi yoki logoped bola nutqini yo'naltiruvchi savollar bilan qo'llab-quvvatlaydi. Natijada bola asta-sekin mustaqil dialog tuzish ko'nikmasiga ega bo'ladi. Bu metod, ayniqsa, fonetik va leksik-grammatik kamchiliklarni kamaytirishda muhim o'rin tutadi. Muammoli vaziyatlar metodi esa bolalarning fikrlash va nutqiy faoliyatini faollashtirishga qaratilgan. Bunda bolaga hayotiy muammo yoki vaziyat beriladi va u ushbu vaziyatga nutq orqali yechim topishi kerak bo'ladi. Masalan, "do'konda pul yetmay qoldi", "do'stini yo'qotib qo'ydi", "bog'chada yangi qoidalar joriy etildi" kabi vaziyatlar berilishi mumkin. Bola bunday holatlarda o'z fikrini ifodalash, taklif bildirish va yechim topish orqali izchil nutqni rivojlantiradi. Bu metod mantiqiy fikrlash va nutqning bog'liqligini kuchaytiradi.

Vizual va multimedia metodlari ham kontekstli texnologiyalarda muhim o'rin tutadi. Rasm, surat, video va audio materiallar bolalarda tasavvur qilish, eslab qolish va nutqni shakllantirish jarayonini yengillashtiradi. Masalan, rasm asosida hikoya tuzish bolalarda kuzatuvchanlik va izchil nutqni rivojlantiradi. Audio materiallar esa to'g'ri talaffuz va intonatsiyani shakllantirishga yordam beradi. Multimedia vositalari bolalarning qiziqishini oshirib, dars jarayonini jonlantiradi. Sahnalashtirish va dramatisatsiya metodi bolalarda emotsional va ifodali nutqni rivojlantirishda juda samarali hisoblanadi. Hikoya yoki ertaklarni sahna ko'rinishida ijro etish jarayonida bolalar nafaqat matnni eslab qoladilar, balki uni his qilib ifodalaydilar. Bu esa nutqning intonatsion boyligini, emotsional ifodaliligini va auditoriya oldida gapirish ko'nikmasini rivojlantiradi. Shuningdek, bu metod jamoada ishlash va o'zaro hamkorlikni ham mustahkamlaydi. Kontekstli texnologiyalar asosida qo'llaniladigan metodlar bolalarning nutqiy rivojlanish jarayonini kompleks tarzda ta'minlaydi. Ular nafaqat nutq kamchiliklarini kamaytiradi, balki bolalarda kommunikativ kompetensiya, ijtimoiy faollik va mustaqil fikrlash qobiliyatini ham shakllantiradi. Shu sababli ushbu metodlar zamonaviy logopedik va pedagogik amaliyotda eng samarali vositalardan biri hisoblanadi.

Har bir metod bolalarning nutqiy rivojlanishiga yo'naltirilgan bo'lib, ularning muloqot ko'nikmalarini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Rolli o'yinlar orqali bolalar ijtimoiy rollarni bajarib, erkin muloqot qilishni o'rganadilar. Dialogik metod savol-javob va suhbat orqali grammatik hamda leksik bilimlarni mustahkamlaydi. Muammoli vaziyatlar esa bolalarning fikrlash va nutq orqali yechim topish qobiliyatini rivojlantiradi.

Shuningdek, multimedia metodlari audio, video va rasm materiallari yordamida nutqni boyitishga xizmat qiladi, sahnalashtirish esa bolalarda ifodali va emotsional nutqni shakllantiradi. Umuman olganda, rasmda keltirilgan metodlar integratsiyasi bolalarda nutqni tabiiy, qiziqarli va samarali tarzda rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kontekstli texnologiyalar asosida nutq kamchiliklarini bartaraf etishda qo'llaniladigan metodlar bolalarning faol nutqiy jarayonga jalb etilishi, muloqot ko'nikmalarining shakllanishi va fikrlash qobiliyatining rivojlanishiga xizmat qiladi. Quyidagi jadvalda ushbu metodlarning mazmuni va ularning nutqni rivojlantirishdagi ahamiyati keltiriladi.

№	Metod nomi	Mazmuni	Nutqni rivojlantirishdagi ahamiyati
1	Rolli o'yinlar	Bolalar turli ijtimoiy rollarni bajaradi (sotuvchi, shifokor, xaridor va h.k.)	Erkin nutq, dialog tuzish va ijtimoiy muloqotni rivojlantiradi

2	Dialogik metod	Savol-javob va suhbat shaklida nutqiy muloqot tashkil etiladi	Grammatik to'g'rilik va so'z boyligini oshiradi
3	Muammoli vaziyatlar	Hayotiy muammolarni nutq orqali hal qilish topshiriqlari beriladi	Mantiqiy fikrlash va izchil nutqni shakllantiradi
4	Multimedia metodlari	Audio, video, rasm va interaktiv vositalardan foydalaniladi	Eshitish, talaffuz va tasavvurni rivojlantiradi
5	Sahnalashtirish	Hikoya va ertaklar sahna ko'rinishida ijro etiladi	Ifodali, emotsional va aniq nutqni rivojlantiradi

Bolalarda nutq kamchiliklarini bartaraf etishda kontekstli texnologiyalar asosida tashkil etiladigan amaliy mashg'ulotlar muhim o'rin tutadi. Bunday mashg'ulotlar bolalarning real hayotiy vaziyatlarga yaqin muhitda nutqiy faoliyatini faollashtirish, so'z boyligini oshirish va izchil nutq tuzish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Quyida kontekstli texnologiyalar asosida tashkil etilishi mumkin bo'lgan amaliy mashg'ulot namunasi keltiriladi.

Mashg'ulot mavzusi: "Do'konda muloqot"

Maqsad: bolalarda erkin nutqni rivojlantirish, dialogik muloqot ko'nikmalarini shakllantirish, so'z boyligini kengaytirish hamda ijtimoiy vaziyatlarda nutqdan to'g'ri foydalanishni o'rgatish.

Jihozlar: o'yinchoq mahsulotlar, pul maketlari, savdo rastasi, rasmlı kartochkalar, multimedia taqdimoti.

Mashg'ulot bosqichlari

Tashkiliy bosqich.

Bolalar bilan qisqa suhbat o'tkaziladi, ularga "do'kon" mavzusi haqida kirish ma'lumot beriladi. O'qituvchi savollar orqali bolalarni mavzuga jalb qiladi (masalan: "Do'konda nimalar sotiladi?", "Siz nimalar xarid qilgansiz?").

So'z boyligini faollashtirish.

Yangi so'zlar (*sotuvchi, xaridor, narx, mahsulot, pul* va boshqalar) rasm va real predmetlar orqali tushuntiriladi. Bolalar ushbu so'zlarni takrorlaydilar va gaplarda qo'llab ko'radilar. Tarbiyachi va bir nechta bola o'rtasida qisqa dialog namoyish etiladi. Bu jarayonda to'g'ri nutq namunasi ko'rsatiladi.

Rolli o'yin.

Bolalar "sotuvchi" va "xaridor" rollariga bo'linadi. Ular o'zaro muloqot qilib, mahsulot tanlaydi, narx so'raydi va xarid jarayonini amalga oshiradi. Bu bosqichda bolalar erkin nutqdan foydalanadilar.

Mustahkamlash bosqichi.

Bolalar bilan savol-javob o'tkaziladi: "Siz nima sotib oldingiz?", "Sizga qaysi mahsulot yoqdi?" kabi savollar orqali nutq mustahkamlanadi.

Yakuniy bosqich.

Mashg'ulot umumlashtiriladi, faol ishtirok etgan bolalar rag'batlantiriladi va qisqa xulosa qilinadi.

Ushbu amaliy mashg'ulot natijasida bolalarda dialogik nutq faollashadi, so'z boyligi kengayadi va real kommunikativ vaziyatlarda o'z fikrini erkin ifodalash ko'nikmasi shakllanadi. Shuningdek, bolalar ijtimoiy muloqot madaniyatini o'zlashtiradi va nutqdan amaliy foydalanish tajribasiga ega bo'ladi.

Muhokama

Kontekstli texnologiyalar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar natijasida bolalarda nutqiy rivojlanish jarayonida sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Xususan, bolalarning muloqotga kirishish faolligi oshdi, ular o'z fikrlarini erkin va tushunarli tarzda ifodalashga harakat qila boshladilar. Dialogik nutq shakllanishi tezlashib, savol-javob jarayonlarida faol ishtirok etish darajasi sezilarli darajada ortdi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, kontekstli texnologiyalar qo'llanilganda bolalarda so'z boyligi kengayadi hamda yangi leksik birliklarni amaliy nutqda

qo'llash ko'nikmasi shakllanadi. Rolli o'yinlar va muammoli vaziyatlar orqali bolalar nafaqat tayyor gaplarni takrorlash, balki mustaqil jumla tuzish va fikrni mantiqiy izchilikda bayon etishni o'rganadilar. Bu esa ularning izchil nutqini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, mashg'ulotlar davomida bolalarda talaffuz aniqligi yaxshilandi va nutqdagi grammatik xatolar kamaydi. Multimedia vositalari va vizual materiallardan foydalanish eshitish va tasavvur qilish jarayonlarini faollashtirib, nutqni idrok etishni yengillashtirdi. Ayniqsa, sahnalashtirish va rolli o'yinlar bolalarda emotsional nutqni kuchaytirib, ularning o'ziga ishonchini oshirdi. Muhokama jarayonida shuni ta'kidlash mumkinki, kontekstli texnologiyalar an'anaviy yondashuvlarga nisbatan bolalarda nutqni rivojlantirishda samaraliroq natija beradi. Chunki bu yondashuv bolani faol subyekt sifatida jarayonga jalb qiladi va nutqni real kommunikativ ehtiyoj asosida shakllantiradi. Biroq ushbu texnologiyalarni samarali qo'llash uchun pedagogning kasbiy mahorati, mashg'ulotni to'g'ri rejalashtirish va individual yondashuv muhim ahamiyatga ega. Umuman olganda, olingan natijalar kontekstli texnologiyalar bolalarda nutq kamchiliklarini bartaraf etishda samarali pedagogik vosita ekanligini tasdiqlaydi hamda ularni ta'lim jarayoniga keng joriy etish zarurligini ko'rsatadi.

Xulosa

Bolalarda nutq kamchiliklarini bartaraf etish jarayonida kontekstli texnologiyalardan foydalanish zamonaviy pedagogik amaliyotda samarali yo'nalishlardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu yondashuv nutqni faqat lingvistik birliklarni yodlash orqali emas, balki real hayotiy vaziyatlarga asoslangan faol muloqot jarayonida shakllantirish imkonini beradi. Natijada bolalarda nutqiy faollik kuchayadi, fikrni erkin ifodalash, mantiqiy bog'langan gap tuzish va kommunikativ vaziyatlarga moslashish ko'nikmalari bosqichma-bosqich rivojlanadi.

Kontekstli texnologiyalar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar bolalarning qiziqishini oshiradi, ularni ta'lim jarayonida faol ishtirok etishga undaydi hamda o'quv materialini o'zlashtirishni yengillashtiradi. Rolli o'yinlar, dialogik mashqlar, muammoli vaziyatlar, multimedia vositalari va sahnalashtirish kabi metodlar nutqni tabiiy muhitda rivojlantirishga xizmat qilib, bolalarning ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini ham mustahkamlaydi. Shu bilan birga, bu yondashuv bolalarda o'ziga ishonchni oshiradi va nutqiy faoliyatga ijobiy munosabatni shakllantiradi. Shuningdek, kontekstli texnologiyalar individual yondashuvni ta'minlash imkoniyati bilan ham ajralib turadi. Har bir bolaning psixologik, yosh va nutqiy xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilgan mashg'ulotlar nutq kamchiliklarini samarali kamaytirishga yordam beradi. Bu esa ta'lim jarayonini yanada moslashuvchan va natijador qiladi. Kontekstli texnologiyalarni logopedik va pedagogik jarayonlarda keng qo'llash bolalarda nutqni rivojlantirish, ularning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish hamda ijtimoiy faolligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli bunday yondashuvni ta'lim tizimiga keng joriy etish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Левина Р. Э. Основы теории и практики логопедии. — М.: Просвещение, 1968. — 245 с.
2. Выготский Л. С. Мышление и речь. — М.: Лабиринт, 1999. — 352 с.
3. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. — М.: Политиздат, 1975. — 304 с.
4. Пассов Э. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. — М.: Просвещение, 1991. — 223 с.
5. Вербицкий А. А. Контекстное обучение в системе высшего образования. — М.: Высшая школа, 2004. — 288 с.
6. Махмудов Н. Основы культуры языка и речи. — Т.: Узбекистан, 2010. — 198 с.
7. Гуломов А. Методика преподавания узбекского языка. — Т.: Учитель, 2003. — 276 с.